

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ
ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
EDUCATION AND TRAINING

*Качкын уулу Алтынбек,
педагогика илимдеринин кандидаты,
доценттин милдетин аткаруучу,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: altyuulu@mail.ru*

*Айтмырзаева Нуриза Нурлановна,
магистрант,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: nurizanurlanovna84@gmail.com*

*Абдыраимова Нуриза Таалайбековна,
магистрант,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: abdyraitova98@inbox.ru*

**ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ӨЗ АРА МАМИЛЕЛЕРДИН БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН МЕКТЕПТЕ ЖЕТИШҮҮСҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

*Качкын уулу Алтынбек,
кандидат педагогических наук,
и.о. доцента,
Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: altyuulu@mail.ru*

*Айтмырзаева Нуриза Нурлановна,
магистрант,
Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: nurizanurlanovna84@gmail.com*

*Абдыраимова Нуриза Таалайбековна,
магистрант,
Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: abdyraitova98@inbox.ru*

**ВЛИЯНИЕ ВЗАИМОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ШКОЛЬНУЮ
УСПЕВАЕМОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

Kachkyn uulu Altynbek,
candidate of pedagogical sciences,
acting assistant professor,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: altyuulu@mail.ru

Aitmyrzaeva Nuriza Nurlanovna,
graduate student,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: nurizanurlanovna84@gmail.com

Abdyraimova Nuriza Taalaibekovna,
graduate student,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: abdyraimova98@inbox.ru

INFLUENCE OF RELATIONSHIPS IN THE FAMILY ON SCHOOL PERFORMANCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Аннотация: Макалада ата-энелердин бири-бирине жана баласына болгон мамилеси каралып, алардын түрлөрү, балдарынын инсанын калыптануусуна жана мектепте жетишүүсүнө тийгизген таасири иликтенди. Алынган натыйжалар эки диагностикалык тесттин жардамы менен ишке ашырылды.

Аннотация: В статье рассматриваются отношения родителей друг к другу и к своим детям. Их типы и влияние на формирование личности детей и школьную успеваемость. Полученные результаты были реализованы с помощью двух диагностических тестов.

Annotation: The article deals with the attitude of parents to each other and to their children. Type and influence on the formation of the personality of children and school performance. The results obtained were implemented using two diagnostic tests.

Түйүндүү сөздөр: баиталгыч класстын окуучулары, үй-бүлө, өз ара мамилелер, окуудагы жетишкендиктер, баалоо, изилдөөнүн методдору, тест.

Ключевые слова: младшие школьники, семья, взаимоотношения, успеваемость, оценивание, методы исследования, тест.

Key words: junior schoolchildren, family, relationships, academic performance, assessment, research methods, test.

Киришүү. Азыркы кезде өлкөбүздөгү коомдун руханий, адеп-ахлактык маданияты жана психологиялык саламаттыгын камсыздоодо үй-бүлө эң биринчи жана негизги ролду аткарууда. Мындай мамиленин маңызы мектеп менен үй-бүлөлүк тарбиялоонун багыттарын байланыштыруу жана натыйжалуу тарбиялоо методдордун тутумун иштеп чыгуу. Үй-бүлөдө баланын адеп-ахлагынын негиздери түптөлүп, жүрүм-турумдун жалпыга таанылган структуралары түзүлөт.

Албетте, эч бир адам үй-бүлөсүнөн тышкары сүйүү, камкордук жана боорукердик ала албайт. Ошону менен катар бир дагы социалдык институт балдарды тарбиялоодо үй-бүлөдөй зыян келтирбейт, анткени анын таасирин өлчөө жана баалоо татаал.

Изилдөөнүн максаты. Үй-бүлөдөгү өз ара мамилелердин кенже мектеп окуучуларынын мектепте билим алуусуна – жетишүүсүнө тийгизген таасирин аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Теориялык методдор (илимий жана методикалык педагогикалык адабияттарды изилдөө жана талдоо). Эмпирикалык методдор (байкоо, тестирлөө, пикир алышуу, мугалимдердин журналдары менен таанышуу). Маалыматтарды иштеп чыгуу ыкмалары (сапаттык жана сандык талдоо).

Изилдөөнүн мазмуну. Айрым ата-энелер тарбия учурунда атайылап баланын иштерине кийлигишпесе – каалагандай жүрүм-турумун кубатташат же ага көңүл бурушпайт. Башка ата-энелер көп учурда көмөктөшүү менен кубаттап (социалдык нормаларга ылайык келген жүрүм-турум үчүн) же жазалашат (жол берилбеген жүрүм-туруму үчүн). Кээ бирөөлөр адатта, балдарды бардык тапшырмаларды так аткарууга, анча-мынча күнөөсү үчүн жазалоого умтулушат [8].

Тарбиялоо менен алектенбеген үй-бүлө баланын социалдашуу процессинде олуттуу бузулууларга алып келет. Ушул себептен үй-бүлөлүк тарбиялоонун инсандын калыптанышына жана өнүгүшүнө тийгизген таасири актуалдуу. Үй-бүлөдөгү мамилелер кенже мектеп окуучусунун мектепте билим алуусуна тийгизген таасирин аныктоо аталган макаланын актуалдуулугун чагылдырат.

Бала үчүн үй-бүлө – бул өзү жашаган, иш-аракет кылган, ачылыштарды жасаган, сүйүүнү, жек көрүүнү, кубанууну, боорукердикти үйрөнгөн сыйкырдуу дүйнө. Үй-бүлөнүн мүчөсү катары, бала ата-энеси менен белгилүү мамилелерди түзүп, өзүн өзү таануусу, жеке сапаттары, ички дүйнөсү, чыгармачылык потенциалы өнүгүп жана уникалдуулугу ачылат. Ошону менен бирге үй-бүлөдөгү мамилелер баланын психикасына оң же терс таасир этиши мүмкүн. Мунун натыйжасында, бала ачык сүйлөп, өз ойун тартынбай айтышы мүмкүн же болбосо тынчсызданып, өз ойун башкаларга жеткире

албай, кыйналшы дагы толук ыктымал [10, 28-б.].

Изилдөөгө Кара-Балта шаарынын Панфилов орто мектебинин 3-класстын 25 окуучусу жана 10 үй-бүлөнү тандап алдык. Үй-бүлөдөгү мамилелерди аныктоо үчүн жана кенже мектеп окуучусу өзүнүн ордун кандайча кабыл алганы жөнүндө биз Р. Бернс жана С. Кауфмандын «Үй-бүлөлүк кинестетикалык сүрөт» (ҮКС) тестин колдондук [1, 3].

Бул тест кенже мектеп окуучусунун субъективдүү үй-бүлөлүк абалы жөнүндө бай маалымат берди. ҮКС тести эки бөлүктөн турат: өзүнүн үй-бүлөсүнүн сүрөтү жана сүрөт тартуудан кийин маектешүү. Тестти өткөрүү үчүн, окуучуларга стандарттуу А4 кагазы, өчүргүч жана калем сап таратылды. Сүрөт тартылып бүткөндөн кийин, биз төмөнкү схема боюнча өзүнчө маектештик:

1) Сүрөттө ким тартылган? Үй-бүлөнүн ар бир мүчөсү эмне кылып жатат?

2) Үй-бүлө мүчөлөрү кайда иштешет жана окушат?

3) Үй-бүлөлүк милдеттер кандайча бөлүштүрүлөт?

ҮКС сандык баалоо тутумунда формалдуу жана сүрөттүн олуттуу өзгөчөлүктөрү эске алынды. Сызыктар, объектин сүрөтүн жайгаштыруу, бүткүл чиймени же анын кээ бир жерлерин өчүрүү, сүрөттүн айрым бөлүктөрүн көлөкө менен штрихтөө формалдуу сапатка кирет. Ал эми сүрөттүн мазмундук мүнөздөмөлөрү сүрөттө тартылган үй-бүлө мүчөлөрүнүн ишмердиги, алардын өз ара аракеттенүүсү жана жайгашкан жери, ошондой эле сүрөттөгү кошумча деталдар менен адамдардын мамилеси. Балдардын сүрөттөрү упайлардын саны жана белгилердин катышуусу менен талданат [3].

Ушул проекттеги тесттин натыйжасында изилдөөгө катышкан окуучулардын 36% пикир алышууга болгон муктаждыгы бар экенин билгизишти – сүрөттөрүнө жаныбарларды, алар менен жашабаган туугандарын (таякеси, таежеси, чоң энеси, чоң атасы) кошуп тартышкан. Мугалимдин

(авторлоштун бири) белгилөөсү боюнча мындай балдар класста активдүү болушат, билсе, билбесе дагы жооп бергенге аракет кылышат, жакшы жана эң жакшы бааларга окушат.

Окуучулардын 16%-ы эмоционалдык байланышы туура калыптанып жатканы аныкталды – тарткан сүрөттөрүндө үй-бүлө мүчөлөрү бири-бири менен кол кармашпай, алыс турушат. Бул балдар орто окугандыгын белгилөөгө, ошону менен бирге түнт келишет. Сүрөттөрдүн биринде беш адам тартылса, алардын ар бири өз иштери менен алек, өзүн барактын башында жайгаштырган. Үй-бүлө мүчөлөрү бири-биринен алыс жайгашып, аларда туугандык байланыш жоктой сезилет.

Үй-бүлөдө эмоционалдык байланыштын жоктугу, инсандар аралык мамилелердин конфликттик абалын окуучулардын 8%ы көрсөттү. Мындай балдар көбүрөөк өз алдынча болуп туруктуу «үч» деген баага окушат. Алардын окуу жетишкендиктери класстагы журналы боюнча аныкталды.

Окуучулардын 12% -ы тартылган сүрөттөрүн талдоодо жана маектешүүдө үй-бүлөдөгү абалына нааразы экени аныкталды, бул топтогу балдар дагы сабакты начар окушуп, жүрүм-турумдарында агрессивдүүлүк байкалганын белгилөөгө болот. Балдардын 28%-ы кээде ата-энесинин мамилесинин ыңгайсыздыгын сезишкенин белгилешти, бирок жалпысынан канааттанышат, ата-энелер менен өз ара аракеттенүүсү активдүү жүрөт. Алар негизинен мектепте предметтер боюнча эң жакшы жетишип, чоң кызыгуу менен окушат.

Андан кийинки кадам ата-энелер менен балдардын өз ара аракеттешүүсүндө балдарга болгон мамилени аныктоо үчүн Я.А. Варга жана В.В. Столиндин «Балдарга мамиле (ата-энелердин балдарга кылган мамилесин тестирилөө)» методикасын пайдаланып тест өткөрдүк. Бул методика чоң кишилердин балдарга карата ар кандай сезимдеринин жана аракеттеринин тутуму катары түшүнүүгө болот, бул рационалдуу, эмоционалдык жана жүрүм-турум компо-

ненттерин камтыган педагогикалык социалдык талаптар [2, 30-б.].

61 анкеталык суроолор ата-эненин мамилесинин айрым аспектилерин чагылдырган 5 шкаладан турат:

Кабыл алуу/баланы четке кагуу. Бул шкала балага жалпы эмоционалдык позитивдүү кабыл алууну же терс четке кагуу мамилесин билдирет.

Кызматташуу (кооперация). Бул шкала чоңдордун бала менен кызматташууга болгон каалоосун, алардын чын дилден кызыгуусун жана анын иштерине катышуусун чагылдырат.

Симбиоз. Бул шкаладагы суроолор чоң кишинин бала менен биримдикте болууга умтулгандыгын же тескерисинче, баланын өзү менен психологиялык аралыкты сактоого аракет кылгандыгын аныктоого багытталган, бул бала менен чоң кишинин ортосундагы байланыштын бир түрү.

Авторитардык гиперсоциалдаштыруу. Бул шкаладагы суроолор чоң кишинин бала менен биримдикте болууга умтулгандыгын же тескерисинче, баланын өзү менен психологиялык аралыкты сактоого аракет кылгандыгын аныктоого багытталган, бул бала менен чоң кишинин ортосундагы байланыштын бир түрү.

Баланын кемчиликтерине болгон мамилеси (инфантилдештирүү). Бул акыркы шкала чоңдордун баланын жөндөмдүүлүктөрүнө, анын күчтүү жана алсыз жактарына, ийгиликтери жана кемчиликтери менен кандайча байланышкандыгын көрсөтөт [2; 3;11].

Жогоруда аталган мектепте авторлордун бири эмгектенгендиктен, ар бир окуучунун кандай окуганын жана жалпы жетишкендиктери жеринен аныкталды. Анын белгилөөсү боюнча окуучулардын жетишкендиктерин баалоодо субъективдүү жана объективдүү себептерден улам кыйынчылыктар жаралып жаткан. Ушуга утурлай Кыргыз билим берүү академиясынын изденүүчүсү З.А.Кадырованын изилдөөсүндө «мугалимдердин 72%ы окуучунун жетишкендиктерин баалоо боюнча түшүнүктөрү начар экенин көрсөтүшкөн. Алар

баалоону текшерүү аяктагандан кийин окуучуга сандык баа коюу деп түшүнүшөт, окуучунун билим деңгээлин аныктоо деп белгилешет» [4]. Муну менен биз изилдөөгө катышкан балдардын окуудагы жетишкендиктерин баалоодо түрдүү факторлорду эске алдык.

Изилдөөбүздө кызматташтык (кооперация) сыяктуу ата-энелердин мамилеси

мектепте билим алуунун жогорку деңгээлин көрсөттү. Ата-энелердин мамилесинен баш тартуу жана симбиоз жагынан балдарды мектепте билим алуусу орто деңгээлде. Ал эми ата-энелер көзөмөл, инфантилдештирүү шкалалары боюнча билим алуудагы жетишкендиктеринин көрсөткүчтөрү бир топ төмөн экендигин аныктадык (1-таб.). Беш шкала боюнча токтолуп өтөлүк.

Үй-бүлөдөгү мамилелердин мектептеги жетишкендиктерине тийгизген таасири

1-таблица

Ата-энелер менен мамилелердин түрлөрү	Мектептеги жетишкендиктер		
	Эң жакшы	Жакшы	Канааттандырарлык
Эмоционалдык четке кагуу	1	1	2
Кызматташуу	3	4	1
Симбиоз	2	1	1
Авторитардык гиперсоциалдаштыруу	1	3	2
Инфантилдештирүү	-	1	3

№ 1-таблицада көрүнүп тургандай, үй-бүлөдө канчалык жагымдуу мамиле орнотулса, ата-энелер балага кызматташтык жана түшүнүү менен мамиле кылышса, ошончолук мектепте билим алуусу ийгиликтүү болот.

Ата-эненин көз карашында, баланы *инфантилдештирүү*, ага жеке социалдык жактан ордун таба албагандыкты билдирет. Ата-энелер баласын чыныгы жашынан кичирейтип кабыл алышат, мисалы изилдөөбүзгө катышкан балдар 3-класста окушса дагы, аларга 1-2-класстын окуучусундай мамиле кылганы аныкталды. Баланын кызыкчылыктары, хоббиси, ойлору жана сезимдери ата-энелерге балалык, жеңил ойлуу сезилет. Ата-энелер баласына ишенишпейт, анын ийгиликсиздигинен жана тажрыйбасыздыгынан кыжырданышат «Сенин колуңан келбейт!», «Ал эсепти чыгара албайсың!», «Ой сен кичинекейсиң, байкең же эжең кылсын!» ушуга байланыштуу чектөөлөр айтылып, ата-энелер

баланы турмуштун кыйынчылыктарынан коргоп, анын аракеттерин көзөмөлдөшөт. Андыктан балдардын мектепте билим алуусуна дагы терс таасир этет [5, 122-б.].

Ал эми *симбиоздо* ата-энелер баланын бардык муктаждыктарын канааттандырууга, аны турмуштун кыйынчылыктарынан коргоого умтулушат, анткени ар кандай себептерден улам (бала көп ооруса, атасынын же энесинин психологиялык комплекстери болсо ж.б.) ата-эне баласы менен бир организмдей сезишет «Биз музыкалык ийримге бара баштадык», «Биз эжейибизден тил уктук» ж.б. мына ушул себептен балага ар дайым тынчсызданышат, бала аларга кичинекей, алсыз, бат ооруп калгандай сезилет. Баланын өз алдынча болушуна дайыма каршы турушат.

Авторитардык гиперсоциалдаштырууда, ата-энелер баладан сөзсүз баш ийүүнү жана тартипти талап кылышат. Алар балага өз көз карашын, эрктерин таңуулоого аракет кылып, балдары өз эркин билдиришсе катуу

жазалашат. Ата-энелер баланын социалдык жетишкендиктерин кылдат байкап жана дайыма ийгиликтерди талап кылышат. Андан тышкары, ата-энелер баланы, анын жеке жөндөмдөрүн, адаттарын, ойлорун, сезимдерин жакшы билишет [6]. Балдарын көпчүлүк учурда терс мотивация берүү менен окууга барууга «жакшы» баа алууга мажбурлашат. Мындай балдар дайыма тынчсызданып, өзүлөрүн жемелешет. Окуудагы жетишкендиктери орто деңгээлде.

«Эмоционалдык четке кагууда» ата-энелер баласын жаман, билимсиз, бактысыз деп кабыл алышат. Алардын ою боюнча, балдарынын, акыл-эси жана туура эмес каалоолорунан улам жашоодо ийгиликке жете албайт. Көпчүлүк учурда ата-энелер баласына карата ачуулануу, нааразы болуу, кыжырдануу жана таарынычты сезишет. Алар балага ишенишпейт жана аны урматташпайт. Мунун натыйжасында балдар өзүлөрүн жектешип, деструктивдүү аракеттерге баруусу толук ыктымал. Ал эми окууда «начар», «тентек», «бейбаш» ж.б. категориядагы балдардын санын толуктайт.

Ал эми социалдык-психологиялык жактан туура деп эсептелинген «социалдык каалоо» (кызматташуу) мамилени орноткон ата-энелер баланын иштерине жана пландарына кызыгышат, балага бардык жагынан жардам берип, ага боор ооруйт. Ата-энелер баланын интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмүн жогору баалашат, андан сыймыктанышат. Алар баланын демилгесин жана көз карандысыздыгын кубаттап, аны менен тең болууга аракет кылышат. Ата-энелер балага ишенишет, талаштуу маселелерде анын көз карашын колдонууга аракет кылышат.

Ата-энелер баласын кабыл алышы өтө маанилүү, айрыкча кенже мектеп куракта, баланын таанып-билүүсү активдүү өнүгүп, сөздүк-логикалык ой жүгүртүүсү аркылуу окуу программаларды өздөштүрүүсү татаал болот [7]. Мындай учурда сабырдуулукту көрсөтүү менен аны түшүнүүгө аракет кылуу жана зарыл болсо, ага жардам берүү дегенди билдирет.

Корутунду. Баланын кызыкчылыгына чын дилден кызыгуу көрсөткөн, анын жөндөмүн жогору баалаган, өз алдынча-луулугунун жана демилгесин колдогон, алар менен тең болууга аракет кылган (кызматташуу), мындай ата-энелердин балдары мектепте жакшы окуп, билимди кеңейтүүгө активдүү умтулганын айта алабыз. Ачык-айкын позитивдүү мамиле кылган ата-эне бала кандай болсо, ошондой кабыл алат, анын инсандыгын сыйлайт жана тааныйт, анын кызыкчылыктарын жактайт, колдоо планын түзөт, аны менен көп убактысын өткөрөт жана өкүнбөйт (кабыл алат) мындай окуучулар сабакты эң жакшы жана жакшы окушат.

Мына ошентип үй-бүлөдөгү өз ара мамиле жана аларды кабыл алуу балдардын мектепте окуусуна тийгизген таасирин изилдөөдө аныкталгандай, кызматташуу, эмоционалдык колдоо жана балдары кандай болсо ошондой кабыл алган ата-энелердин балдары мектепте жакшы окуп, билим алуу мотиви жогору экени анык болду. Бул маселени келечекте тереңирээк изилдеп натыйжалары менен бөлүшүүнү талап кылат.

Адабияттар:

1. Бурлачук, Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Бурлачук Л.Ф. – С. 387-388.
2. Диагностика супружеских и детско-родительских отношений: учебное пособие / Н.Н. Крыгина, С.Н. Крыгина – Магнитогорск: Магнитогорский государственный педагогический институт, 1999. – С. 29-33
3. Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. – СПб.: Речь, 2003.
4. Кадырова З.А. Башталгыч мектепте окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун учурдагы абалы / З.А. Кадырова // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 1 (53). – С. 52-59.

5. Качкын уулу А. Психологиялык-педагогикалык милдеттерди жана кырдаалдарды чечүүдө мугалимдин рефлексиясынын ролу // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2022. – № 1 (56). – С. 120-123.
6. Корсакова Н.К., Микадзе Ю.В., Балашова Е.Ю. Неуспевающие дети: нейропсихологическая диагностика трудностей в обучении младших школьников. – М.: Российское педагогическое агенство, 1997. – 123 С.
7. Кудинов, С.И. Психология младшего школьника. Бийск: НИЦ БПГУ, 2001. – 303 С.
8. Минияров В.М. «Психология семейного воспитания (диагностико-коррекционный аспект)». – Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000.
9. Моница Г.Б., Панасюк Е.В. Тренинг взаимодействия с неуспевающим учеником. – СПб.: Речь, 2010. – 200 С.
10. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Е.Г. Сидяевой. – М.: Академия, 2002. – 192 С.
11. Словарь практического психолога / Сост. Е. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 С.
12. Филонов Г.Н. «Воспитание и демократия» // Журнал «Педагогика». – № 6, 2006.

Рецензиялаган:

Бабаев Д.Б.,

*КББАнын мүчө-корреспонденти,
педагогикалык илимдеринин доктору, профессор*